

ВРЕМЕТО НА ЛИТЕРАТУРНО-МЕДИЙНИЯ РАЗКАЗ

Калина Лукова
Бургаски свободен университет

The research deals with the archeology of the literary-media story. The chronicles of its development are traced – from the Enlightenment Age till the contemporary hyper modernity. Writing practices and transforming mechanisms, under which the literary-media models have been constructed in time, are analyzed: the essay prose of the „weekly chroniclers“ Defoe, Swift, Steel; the autobiographical narrative of Defoe; the classic realist novel of the 19th century and the documentary journalistic novel of the 20^Xth century; the interpretative reportage of Hemingway; „the static writing“ of Capote; the reportage-narrative symbiosis in the reporter’s story; online writing practices in literature, etc.

Key words: literary-media story, literary-media models, writing practices, transforming mechanisms

Книгата е първата медия. Ето защо в своето начало печатът се уподобява на книгата, моделира се спрямо нея. В тази първа фаза литературно-медийният разказ е синкретичен. Предшественици на печата са т. нар. „корантос“ (печатни листове с новини) или „Нюз летърс“ – „Писма с новини“ – 1621 г. Епистоларният разказ, който функционира като литературен и конституира епистоларния роман на Просвещението, се превръща и в медиен разказ.

Многозначителен факт е, че първият английски седмичник, основан от Натанаил Бътър и Никълс Бърч през 1622 г., който поставя началото на английския печат, се нарича „Уикли нюз“ или „Нюз букс“ – „Книги с новини“. Литературната книга сраства с новината, с медията. В този смисъл и С. Хаджикосев определя първите английски вестници „едновременно като нов тип медия и нов литературен жанр – очеркова проза“ (Хаджикосев 2003: 277). Техните кореспонденти са обикновено литературни образи, фиктивни личности.

В този период журналистиката продължава литературата, като демонстрира генеалогичната си връзка с нея. Писателите журналисти от XVIII век в Англия се наричат „седмични хронисти“ или полимор-

фни писатели и синхронизират литературната и журналистическата си дейност.

Даниел Дефо поставя началото на вестника на идеята – модерния вестник на времето. През 1704 – 1713 г. издава в. „Ривю“, като прави подбор на новините и коментира събитията. Същевременно неговите романи „имитират документално-художествена проза чрез сближаване на белетристика и документалистика“ (Хаджикосев 2003: 16). Връзката очерк – роман се доказва от факта, че очеркът на Ричард Стийл за моряка Александър Селкърк е публикуван най-напред във вестник „Англичанин“ през 1713 г., а след това е използван от Д. Дефо в романа му за Робинзон Крузо.

Всички романи на Дефо са в биографична схема и търсят очерково-документална достоверност (напр. романът „Спомени на един благородник“ от 1720 г. се възприема за автентични мемоари, както и „Дневник на чумавата година“ от 1722 г.). Според Майкъл Арлен техниките на Д. Дефо от „Дневник на чумавата година“ се използват в новата журналистика – най-вече автобиографичният наратив, чрез който се преодолява конвенционалната обективност (Арлен 2008: 9).

Даниел Дефо въвежда приложение към вестника, наречено „Скандъл клъб“, в което критикува в литературно-дидактичен стил нравите на времето си. Суифт и Стийл използват този модел в своите издания и поставят началото на „моралните“ списания на основата на моралистичната литература.

Джонатан Суифт е също един от „седмичните хронисти“. През 1710 г. той издава седмичника „Екзамиър“ („Изследовател“), а неговите коментари са първообраз на политическата уводна статия. Той утвърждава като журналистически жанр памфлета (политическа сатира), публикувайки своите седем „Писма на сукнаря“ (1723–1724 г.).

Ричард Стийл и Джоузеф Адисън издават от 1709 до 1711 г. вестник „Тейтлър“ („Бъбривец“), а от 1711–1712 г. – в. „Спектейтър“ („Наблюдател“). Стийл се определя като по-добрия журналист, а Адисън – като по-добрия писател, но тази прочута двойка метонимизира симбиозата литература – журналистика в Ранното английско просвещение.

Вестник „Тейтлър“ е седмичник – излиза всяка неделя в обем около 400 реда. Съчетава информативното със забавното начало – новини (от лондонските кафенета), анекдоти, тълкуване на сънища. Особено интересни за читателите са „новините от моя апартамент“ от Айзък Бикърстаф. Той е фиктивен автор – 64-годишен джентълмен, който коментира различни теми в кратки текстове. В жанрово отно-

шение те са хетерогенни, но са изградени като ироничен разказ. Фикцията се засилва и от представянето на други измислени автори като сестрата на Бикърстаф.

Седмичникът „Спектейтър“ излиза след „Тейтлър“ и има по-голям успех. В него доминират новините и сериозната проблематика. Той е много по-литературен, като известният образ на Бикърстаф се трансформира във фикционалния образ на Наблюдателя. Редакторът Наблюдател (представян най-често от Адисън) е обобщен образ, който се самохарактеризира в първия брой от 1.Ш.1711 г.: „И тъй, аз живея на този свят по-скоро като Наблюдател на човечеството, отколкото като човешко същество“.

Засилената литературна фикционалност се постига и чрез белетристичната трансформация на реалните личности на кореспондентите. Според С. Хаджикосев образът на ескуайър Роджър де Ковърли „предвещавава подобни персонажи от английския реалистичен роман като пастор Адамс и мистър Олуърти у Х. Фийлдинг или пастор Примроуз от „Уексфилдският свещеник“ на Голдсмит. Не е преувеличено твърдението на М. Минков, че „дописките“ на ескуайър Де Ковърли „образуват нещо като несвързан роман за живота на провинциален джентълмен“ (Хаджикосев 2003: 280). Във вестника се публикува и литературна критика за поемата „Изгубеният рай“ на Милтън.

Вестник „Спектейтър“ се възприема във висока степен като литературно четиво, поради което всичките му броеве са събрани и издадени в отделна книга (1713–1714 г.) Така в Ранното английско просвещение се разиграва двупосочният модел **книга – вестник и вестник – книга**.

Към „седмичните хронисти“ може да се отнесе и Хенри Фийлдинг, който издава два вестника през изследвания период: „Трю пейтриът“ („Истински патриот“) и „Лъндън джърнал“ („Лондонско списание“). „Лъндън джърнал“ се приема за най-литературно списвания вестник тогава в Англия.

През втората половина на XVIII век в Англия се води борба за парламентарен печат, в която се включва и вестник „Пъблик адвертайзър“ („Обществен вестител“). През 1769 г. той публикува анонимни памфлети „Писмата на Джъниъс“, станали много популярни като шедьоври на политическата сатира. Това са 69 статии, подписани с псевдонима „Джъниъс“, зад който стои Филип Франси. Явна е аналогията с памфлетния цикъл „Писмата на сукнаря“ на Суифт, макар че „Писмата на Джъниъс“ са еднотематични и проблематизират английския парламент.

Малко по-късно, през 1790 г., във френския просветителски печат се публикува „Юниус Френсе“ на Марат по подобие на английския „Джъниъс“, като допълнение на вестника му „Л'ами дьо попл“ („Приятелят на народа“). Вероятно става дума за контактна и типологическа връзка и познатото за Просвещението съполагане **писмо – роман** се дублира (или трансформира) в съотношението **писмо – вестник**.

Думата „епистола“ е раздвоена в значението си между комуникативност и художественост (означава литературно послание, най-често в стихотворна форма). Движението от автентична към фикционална епистола се демонстрира в Западна Европа, която в края на XVII век е завладяна от писмовната мода. Във Франция и Англия се появяват наръчници за обучение в писане на писма, издават се писмовници. Това е причината печатарят Самюъл Ричардсън, който през 1741 г. издава писмовник „Писма по различни семейни поводи“, да публикува едновременно и първите два тома на своя епистоларен роман „Памела“.

Жанрът *епистоларен роман* в Просвещението се утвърждава още чрез романите „Клариса“ на Ричардсън, „Пътешествието на Хъмфри Клинкър“ на Смолет, „Персийски писма“ на Монтекъо, „Новата Елоиз“ на Русо, „Страданията на младия Вертер“ на Гьоте. Доминацията на литературното писмо пряко влияе върху появата на писмото като журналистически жанр, имитиращ статията или памфлета.

Аналогични процеси сближават френската литература и френския печат на Просвещението през XVIII век. Вестниците се списват в литературен стил и с подчертан индивидуализъм.

Силно е влиянието на английския просветителски печат във Франция. Вестник „Спектейтър“ („Наблюдател“) на Адисън се проектира във вестник „Льо монитор франсе“ („Френски наблюдател“) на Мариво (1722–1723). Литературното приложение по английски модел се превръща във важна част на всекидневниците, както е във вестник „Патриот франсе“ („Френски патриот“) на Жан Брисо. Вестниците на Мирабо, Брисо, Марат и др. френски революционери представят жанра „вестник на личността“ откъм съдържание, идеи, език. Личността, т. е. журналистът, редакторът моделира писателя в граничния образ на публициста. Марат утвърждава жанра *публицистична статия* във френския печат като резултат от взаимовлиянията между литература и журналистика.

По-късно Дидро публикува в издаваната от него „Енциклопедия“ статии с публицистичен ефект и демонстрира журналистическата си нагласа.

По образа на английските „седмични хронисти“ другият голям френски просветител – Волтер – е „полиморфен литератор фило-

соф и перфектен журналист, тъй като притежава така необходимия бърз рефлекс на вестникаря и значителна част от творбите му са написани по горещите следи на събитията“ (Хаджикосев 2003: 451). В жанрово отношение неговият „Философски речник“ е хетерогенна сплав от научна информация и директна публицистика.

За разлика от Англия и Франция публицистиката отсъства в развитието на печата по време на Просвещението в Германия. Там хибридна жанрова проекция на връзката литература – журналистика е литературното списание от 50-те и 60-те години на XVIII век. То е предшествано от морализаторски списания по английски образец.

Литературното списание изпълнява двойствени функции – активизира развитието на националната немска литература и използва литературни жанрове (сатира, разказ, новела) като журналистически. Целта е чрез олитературяване на печата той да се предпази от политизиране. Гьоте и Шилер също ограничават участието си в немския печат до литературни статии.

Журналистическата дейност на Лесинг и Виланд променя този модел. Най-напред в литературната притурка на „Фосишее цайтунг“, а после в списанието си „Хамбургска драматургия“ (1767–1769) Лесинг утвърждава литературната публицистика и критика. Преходът от литературно към политическо списание се осъществява от Виланд, който в списанието си „Дойчер меркур“ („Немски меркур“) (1773) се занимава и с литература, и с политика.

Подобен е случаят с писателя Чарлс Дикенс – той е едновременно и журналист. През 1846 г. Дикенс основава всекидневника „Дейли нюз“ („Новини“) и пише в него вълнуващи статии по социални проблеми. Списание „Хаусхолд Уърдс“ представя документалния реализъм на Дикенс като основа на разследващата журналистика. Тази тенденция е продължена от Балзак, Зола, Хърбърт Уелс.

През XIX век диалогът **книга – медия** създава нови модели. Балзак пише в „Изгубени илюзии“: „...вестниците, които най-напред се ръководеха от хора, ползващи се с почит и уважение, по-късно попадат под ръководството на посредствени... бакали, които имат пари, за да купят пера...“. В т. нар. „пени прес“ се публикуват романи с продължение на Балзак, Юго, Дюма и др. Романът „Тримата мускетари“ на Дюма прибавя 5000 абонати към вестник „Льо сиекл“ („Векът“) на Арман Дютак. Високата литературна стойност на книгата се комерсиализира, трансформира се във вестникарско приложение.

Индивидуалната журналистика във Франция през XIX век е специфична проекция на литературата. Неин представител е Анри Виймесан, който придобива популярност във вестник „Фигаро“ зара-

ди увлекателните си репортажи. Неговият тип репортаж моделира разказа.

От края на XIX век в САЩ се развива т. нар. модерна градска преса. Неин феномен е създаването на „жълтата“ преса на Пулицър чрез модифициране на литературни техники: свърхдраматизиране на събитията, разказване на „човешки“ истории, социални разобличения чрез документален реализъм; търсене на баланс между сензациите (по модел на сензационната литература) и идеите.

Изданията на втория медиен крал, Уилям Хърст, продължават този хетерогенен стил, като налагат агресивното писане по формулата секс – драма – престъпление, позната от сензационния роман (Петров 2010: 166).

През XX век се проявяват нови нагласи и се създават нови форми в развитието на литературно-медийния разказ. Така наречените „макрейкъри“ са първата вълна разследващи журналисти в САЩ в началото на XX век. Те продължават персоналната журналистика на Хоръс Грили от в. „Трибюн“ чрез реформаторския си дух и критичната си обществена изява. Същевременно „макрейкърите“ наследяват най-доброто от стила на „жълтата“ преса: усет за значим факт, умение да се прониква зад привидностите, драматично и достъпно представяне на случката спрямо психологическите предпочитания на читателите. Неслучайно към тях се отнасят и писателите Джон Рийд, Джек Лондон, Ъптон Синклер, Теодор Драйзър. Романът „Джунглата“ на Синклер е симптоматичен за смесените литературно-медийни техники.

Школата на „макрейкърите“ е в традицията на градската журналистика от края на XIX век и създава началните представи за разследваща журналистика като хибридна форма между репортерство и детективско проучване, между социално изследване и политически коментар. Този тип журналистика може да се проблематизира и чрез литературния модел на криминалните романи. Доказателство са най-интересните статии на „макрейкърите“.

В тяхното емблематичното издание, списание „Маклуърс“ (1903 г.), са поместени серия статии на Линкълн Стефънс под заглавие „Срамът на градовете“, журналистическите разследвания на Айда Тарбъл в 15 статии, текстове на Джошуа Флинт на тема „Светът на подкупа“. Интересен за изследователската ни нагласа е моделът на публицистично разследване на Айда Тарбъл в елементите: равнопоставеност на гледните точки на героите, аналитично и документирано повествование, доказващо авторовата теза.

Таблоидната преса, или т. нар. „джаз журналистика“, се развива от началото на XX век заедно с нямото кино, джаза, литературата, ра-

диото. Нейни особености са: специфичен формат, свръхупотреба на снимки, комикси и илюстрации, акцент върху няколко повествователни схеми – престъпления, насилие, секс, представени чрез „аз“-истории със зашеметяващи заглавия. Например скандалният таблоид „Дейли график“ на Бернар Макфадън проявява максимален интерес към „горещите новини“ и никакъв интерес към информационните агенции (Петров 2010: 232).

Списанията през 20-те и 30-те години на ХХ век са показателни за симбиозата литература – медия. Списание „Тайм“ от 1923 г. има хибридна структура: новините се представят чрез личностите („героите на времето“) във формата на разказ. Във всеки брой има една водеща публикация („кавър стори“) от този модел, анонсирана чрез изображение и текст на корицата.

В първото илюстрирано светско списание „Лайф“ (1936 г., издател Хенри Люс) фоторепортажите са придружени от фийчъри и документални разкази.

В месечното списание препечатка „Рийдърс дайджест“ в джобен формат, наподобяващо книга (1922 г., издател Де Уит Уолъс), се препечатват най-интересните публикации от американската преса, както и литературни творби чрез съкращаване, редактиране и преразказ на оригиналните текстове. Списанието точно се вмести в междинна литературно-журналистическа форма.

Като списание на декаданса се възприема „Ню Йоркър“ (1925 г., издател Харолд Рос). Дендито Юстъс Тилли върху корицата на първия брой е негов емблематичен образ и ориентир за читателите. В него се коментират културният и светският живот в Ню Йорк, помества се авангардна поезия и проза. Рубриките са рисувани в стил декаданс от художника Питър Арно. В списанието участват писателите Дороти Паркър и Джон Ъпдайк.

След 1930 г. в американския и в европейския печат доминира персонифицираната коментарна рубрика „Госип колъмс“ („клюкарски колонки“). Тя се конструира от светска хроника, изобличителен коментар, обществено мнение. Този тип коментарни рубрики се превръщат в политически салони на управляващите (по модел на литературните салони). В тях в свободна форма се анализират кабинетни комбинации, финансови удари, чрез алюзия и ирония се предлагат политически обрати, изработва се национален език за политически дискурс, който възпроизвежда техники на литературния дискурс.

Характерна тенденция в американската литература и журналистика в посочения период е документирането на всекидневието и на пътешествията. В този документален жанр попадат „Живот по Миси-

сипи“ на Марк Твен, пътеписите на Хемингуей за Париж, Испания, Африка, „Пътешествия с Чарли“ на Джон Стайнбек. Може да се приеме, че това явление типологично повтаря процесите в Ранното английско просвещение.

Творчеството на писателя журналист Ърнест Хемингуей (1899–1961) е най-подходяща проекция на литературно-медийния разказ. Неслучайно той притежава най-високите награди в двете области: награда „Пулицър“ за журналистика през 1953 г. и непосредствено след това, през 1954 г. – Нобелова награда за литература.

Хемингуей е външнополитически кореспондент за Европа на „Ескуайър“, „Колиърс“, „Торонто дейли стар“, „Пикчър магазин“ и др. През 20-те години на ХХ век публикува известната си кореспонденция „Мусолини – големият блъф в Европа“ (27.I.1923 г.), както и множество кореспонденции от Гръцко-турската война, от Испанската гражданска война. В антологията „Хора за война“ са включени кореспонденциите на Хемингуей, отразяващи Втората световна война. Интересен за изследователите е проблемът за посоката на влиянията при Хемингуей – от журналистиката към литературата или обратно (Петров 2010: 291), или протича едновременно, двустранно влияние в творческия процес.

През 60-те и 70-те г. на ХХ в. се развива алтернативна (ъндърграунд) журналистика, съответна на екстазното време – хипи движение, битници, рок култура, секскомуни, бохемски ъндърграунд.

Алтернативните журналисти се изживяват като медийни бунтари през тези десетилетия. Те продължават традицията на „макрейкърите“ и търсят нови подходи в различната тематика и стилистика. По това време в Америка излизат 456 нелегални (ъндърграунд) издания на гимназисти, студенти, войници. Емблематичният седмичник „Вилидж войс“ от 26.X.1955 г., с издатели експериментатори Даниел Улф, Едуин Фанчър и Норман Мейлър, следва идеята „прави, каквото ти се прави“. Вестникът изразява контракултурата на бийт- и хипи поколението, представяйки панорама на артистичния и социалния живот – книги, живопис, музика на авангардни творци, отразява антивоенното движение и негърските вълнения. През 1970 г. достига до 48 стр. и 150 000 тираж и се превръща в символичен градски вестник на Ню Йорк.

Друго култово списание е „Ролинг стоун“. То излиза през 1967 г. в Сан Франциско с издател и главен редактор Ян Уенър и бързо се превръща в център на младежката субкултура и критик на рок музиката. Достига до 600 000 тираж.

През 60-те г. на ХХ в. („ерата на разочарованието“ в САЩ) се създава т. нар. нова журналистика или литературна журналистика. За нейно начало се приема текстът на Гей Талийз „Портретът на боксьо-

ра“, публикуван през 1962 г. в сп. „Ескуайър“, както и сборникът с фийчъри „Някой я играе тази игра“ на Джими Бреслин.

„Новите“ журналисти Том Улф, Гей Талийз, Джими Бреслин, Норман Мейлър, Труман Капотти създават „нов нефикционален репортаж“ в стила на импресионистично писане, като използват техники на описание в реалистичния и натуралистичния роман.

В есетата си в сп. „Ескуайър“ и „Ню Йорк“ Том Улф пише: „новата журналистика е детайлизиран репортаж, пресъздаден с литературни техники“ (Улф 1996: 230). „Новата журналистика“ е повествователна школа между журналистиката и литературата. Характерни нейни особености са: анализ „отвътре“, повествование сцена по сцена, реалистичен диалог, смяна на гледната точка, описание на „статуса на героя“ – жестове, навици, облекло, обстановка, експерименти с езика и пунктуацията, персонални отклонения и коментари на автора, вътрешен монолог (Н. Мейлър в „Армиите на нощта“), поток на съзнанието (Т. Улф в „Момчето на годината“), Джими Бреслин в „Живот в клетка“.

За върхови постижения на „новата журналистика“ се приемат: документалният роман „Хладнокръвно“ на Труман Капотти (излиза през 1965 г. в подлистник на сп. „Ню Йоркър“), „Армиите на нощта“ на Норман Мейлър (1968 г.), „Светът на Джими Бреслин“ от Джими Бреслин (1968 г.), „Електрически студено-киселинен тест“ от Том Улф (1969 г.), „Кралството и властта“ от Гей Талийз (1969 г.) Тези творби са модели на синкретичния литературно-медиен разказ.

Във връзка с това се извеждат журналистическите проблеми на „новата журналистика“: доколко авторът очевидец може да се намесва в реалността; за допустимото съчетание между документално и фикционално описание на ситуация, обстановка, личност, психологически портрет и др. Например в романа на Е. А. Доктороу „Рагтайм“ измислен герой е въведен в документално проверима, реална среда. Тази сдвоена ситуация в „новата журналистика“ се обозначава с термина *субективно репортерство*, носещ същите двойствени значения.

Списанието „Ню Йорк“ на Клей Фелкър, създадено през 1968 г., е орган на „новите журналисти“. В него работят Том Улф, Глория Станъм, Нормън Мейлър и др. блестящи политически и криминални репортери.

В края на ХХ век се засилва съперничеството между литературната „нова журналистика“ и традиционния обективен репортаж. При доминацията на електронните медии се появяват конкуренти на традиционните медии: онлайн журналистика, уебсайтове, блогове, които тръгват от литературни матрици като литературния дневник.

Телевизията се превръща в основна форма на масовата култура чрез ускорената комерсиализация на телевизионните мрежи. През 1997 г. Лари Тиш купува Си Би Ес и налага т.нар. „инфоснакинг“ – новини за бързо храносмилане. Подобни процеси се наблюдават и в съвременната „бързосмилаема“ литература, която предлага бързо и лесно четиво, ориентирано към масовия вкус.

През просвещенския XVIII век медийният авторитет на книгата е доминиращ, защото вестниците следват модела на книгите, а журналистите – на писателите. Битуващите понятия – като седмични хронисти, полиморфни писатели, очеркова проза, литературно списван вестник, назовават топосите на сепление между литература и журналистика, които конструират синкретичния литературно-медийен разказ.

През XIX век журналистиката все повече се еманципира от литературата, оформяйки собствената си специфика. Писателите обаче продължават да бъдат и журналисти, а Дикенс и Балзак влияят чрез литературните техники на романа върху журналистическото писане.

През XX век медийното поле е обхванато от ретро вълни. Школата на „макрейкърите“, както и новата журналистика (наричана още литературна журналистика) създават нови журналистически жанрове, смесвайки и трансформирайки класически повествователни схеми на романа от XVIII и XIX век.

В това движение литературно-медийният разказ съществува и се развива, приема различни мултитехнологични форми, защото устойчивостта му се поражда от постоянния диалог (сговор и конфликт) между литература и медия.

ЛИТЕРАТУРА

Арлен 2008: Арлен, М. Бележки върху новата журналистика. // *Литературата*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, №4, 7–22.

Петров 2010: Петров, М. *Америка – социалният тропик*. София: Сиела, 2010.

Улф 1996: Улф, Т. Нова журналистика. // *Граматика на журналистиката*. Под ред. на Т. Абазов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, 180–232.

Хаджикосев 2003: Хаджикосев, С. *Западноевропейска литература*. Част втора. София: Кръгзор, 2003.